

Pojmovanje demonov in satana v Svetem pismu in v judovstvu

Ko danes slišimo besedo demon ali satan, nam pred oči največkrat pride kakšna filmska ali "stripovska" podoba. Morda se spomnimo kakega prizora eksorcizma iz filmskega platna ali risane upodobitve demonov v stripih, ki se na svetu pojavljajo v različnih odbijajočih manifestacijah. Toda zelo redko se sploh vprašamo o svetopisemskem pojmovanju. V tem kratkem članku bomo poskušali na kratko povzeti različne stopnje in prelome v pojmovanju demonov in satana v razvoju judovske misli – to je v Stari zavezi in kasnejšem judovstvu – ter v Novi zavezi. Naš osnovni vir bo predvsem teološki slovar *Theological dictionary of the New Testament*,¹ ki sledi uporabi obravnavanih pojmov v svetih tekstih.

Koncept demona

Stara zaveza

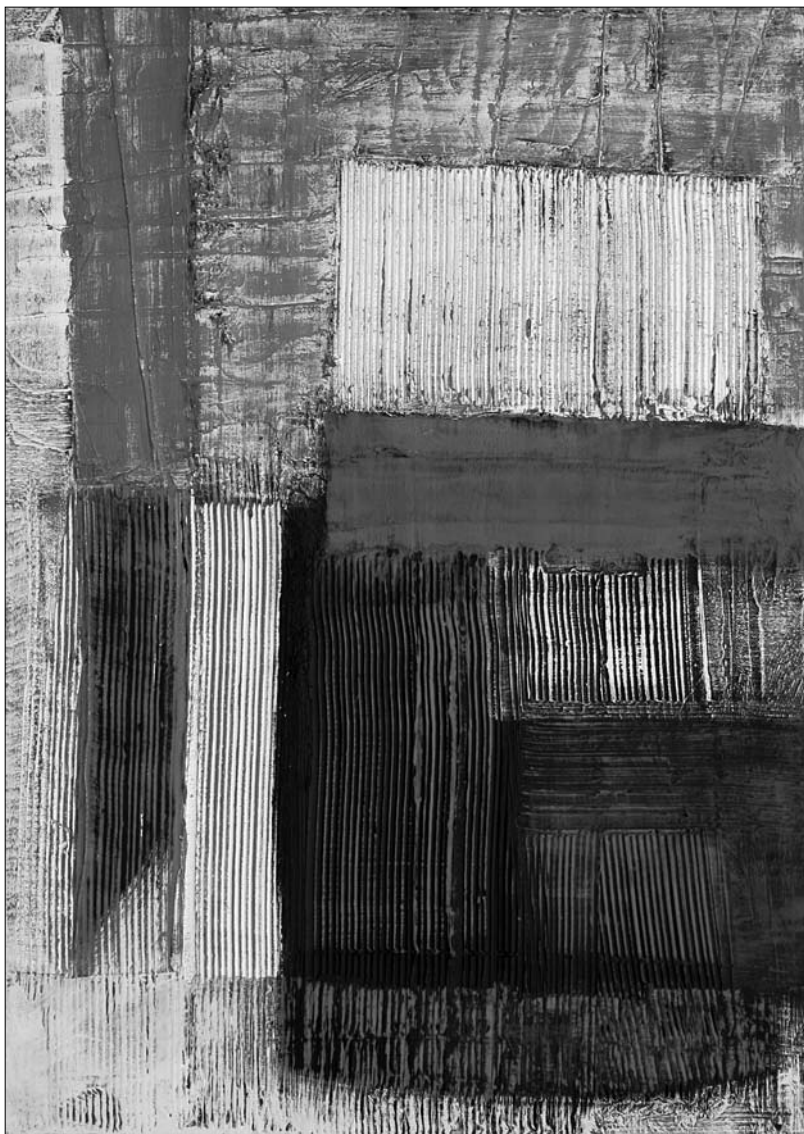
Dejstvo je, da je študij pojmovanja demonov v Stari zavezi izredno problematičen. Težave povzroča predvsem raznovrstna nejasna terminologija in umanjkanje zgolj ene besede, ki bi bila vedno lahko nedvoumno prevedena kot demon. Poleg vsega pa je vse skupaj še veliko bolj kompleksno, saj se pojavlja tudi verovanje v duhove, ki so včasih poimenovani z besedo, ki natančno ustreza kasnejšemu prevodu demon (prim. 1 Sam 28,13). Poglejmo si torej samo najpomembnejša dejstva, ki jih lahko izluščimo.

Kakršno koli "občevanje" z duhovi je v Stari zavezi strogo prepovedano. V dneh Savla so tisti, ki so zaklinjali mrtve, izgnani iz dežele. Osnova te kazni je bržkone stara zapoved iz 5 Mz 18,10: "*Naj se ne najde*

pri tebi nihče, ki bi sina ali hčer žrtvoval v ognju, ki bi opravljal vedeževanje, zarotoval, razlagal znamenja ali čaral". Zaradi te prepovedi se je najbrž celotna sfera demonologije prenesla na obrobje. Demoni v smislu zlih sil še niso povezani s satanom, ampak so samosvoje entitete, ki se v besedilih pojavljajo sem in tja. Zagotovo demonske figure nastopajo v 5 Mz 32,17; Ps 106,37 in 3 Mz 17,7; 2 Krn 11,15; Iz 13,21; 34,14. Izstopata predvsem dve lastni imeni, ki predstavljata specifična demona: Lilith, ženski demon (v Iz 34,14 se povezuje z različnimi nečistimi živalmi), ter Azazel (v 3 Mz 16 je bil kozel poslan k Azazelu v puščavo).²

Četudi tekst odseva določeno prepričanje o obstoju nekega konkretnega demona, pa to prepričanje nikoli ne konkurira neizpodbitnemu dejstvu Jahvejevega gospostva. Verovanje v obstoj demonov je izredno medlo v primerjavi z močno vero v Jahveja. Tako so tudi uničenja in nesreče pripisana Jahvejevemu vladanju (prim. 2 Sam 24,16; 1 Sam 16,14), kar pa je bilo v grškem svetu pripisano demonom (*daimōnes*).

V številih besedilih Stare zaveze bi lahko dokazovali še primitivno pojmovanje demonov. Lahko bi našli pojmovanje o njihovih prebivališčih (puščava v Lev 16,10; Iz 13,21 ...) in našli mnoga njihova imena (Lilith, Azazel, Resheph, 'puščica', 'pijavka', 'opol-danska vročina', 'nočna strahota', 'katastrofa' ...). Toda vprašanje, ki se postavlja ob teh omembah, je, ali so ti demoni uporabljeni le kot retorične figure ali pa predstavljajo neko resnično sprejeto verovanje. Iz

konteksta je velikokrat izredno težko določiti, ali gre za dejansko ime demonske entitete ali le za splošen samostalnik, ki označuje nekaj slabega (nesrečo).³

Omembe vredna je še Septuaginta, grški prevod Stare zaveze, kjer izstopa poseben vidik besede demon. Septuaginta ima za samoumevno to, da uporablja besedo *daimonion*⁴ poleg ostalega tudi kot žaljivko za po-

ganske bogove. Karkoli je označeno z besedo *daimonion*, je torej sovražno človeku in mu predstavlja grožnjo – z *daimonionom* človek ne sme imeti opravka.

Če sklenemo, lahko rečemo, da je demon z vidika negativne perspektive v Stari zavezi zamegljena entiteta, vendar bi o njej težko povedali kaj več. Edino, kar ostaja neizpodbitno, je, da je tematika o demonih v judov-

skih Pismih postranskega pomena, saj ni zaslediti jasne in eksplicitne obravnave. Stara zaveza ne pozna koherentnega nauka o demonih. To nam že samo po sebi kaže, da tema ni bila bistvenega pomena, saj je v središču zanimanja namreč zgolj in samo Jahve, eden in edini Izraelov Bog, ki je absolutni gospodar nad vsem. Demoni, čeprav omeñjeni in v besedilih večkrat zasluteni, imajo le stransko vlogo.

Kasnejše judovstvo

V kasnejši judovski literaturi demoni dobijo drugačen in vidnejši značaj. V psevdepigrafskih⁹ besedilih so demoni pod vplivom okoliških kultur predstavljeni kot tisti, ki zavajajo in zapeljujejo človeka. Očitna je boleča zavest, da se človeška šibka volja upira izpolnjevanju postave. Demoni so tisti, ki ljudi zavajajo v greh: v malikovanje, vojno, prelivanje krvi ... V svojem delovanju torej nasprotujejo Bogu. Njihov začetek je predstavljen kot padec zaradi greha in krivde, izražena pa je že tudi njihova povezanost s satanom.

V rabinskem judovstvu, ki je kasnejše od psevdepigrafov, je verovanje v obstoj negativnih duhov – demonov in pozitivnih duhov – angelov, široko razširjeno. Demoni so nečisti duhovi, kar se manifestira tudi v njihovih grozljivih prebivališčih, posebno grobovih. Njihova glavna funkcija je predvsem škoditi življenju in razdirati; pripisane pa so jim tudi bolezni. Ker se rabinsko obdobje osredotoča predvsem na pomen postave in poudarja dejstvo, da je človek zmožen izpolniti postavo, je zavajajoča funkcija demonov in njihova povezava s satanom (ki je vidna v psevdepigrafi) zabrisana. Toda po drugi strani je res, da pride ostreje do izraza zavest, da so zemeljske razmere s svojim trpljenjem, boleznijo in smrtjo v nasprotju z Božjim načrtom. Za razliko od pojmovanja v grškem svetu, demoni ne predstavljajo posrednikov

med Bogom in ljudmi; svet duhov je namreč ostro razdeljen na pozitivne in negativne sile – angele in demone.

Novozavezni pogled

Novozavezni pogled razvija kasnejše judovsko pojmovanje, ki je izraženo v psevdepigrafski literaturi. Demoni so absolutno nasprotni angelom ter so podrejeni satanu, ki je izenačen tudi z Belcebubom (prim. Mr 3,22; Mt 12,24; Lk 11,15). Tako nimajo več avtonomije, ki so jo imeli prej, ampak jim vlada satan – so njegov instrument. Imenujejo se tudi satanovi angeli (prim. Mt 25,41; 2 Kor 12,7; Raz 12,7). Dokončno bodo obsojeni ob poslednji sodbi (prim. Mt 8,29; 25,41). Omembe demonov najdemo večinoma le v zvezi z obsedenostjo. Demoni lahko posedejo človeka, da se le-ta vede izredno (samo)destruktivno, ter popolnoma uničijo njegov jaz ter njegovo Božjo podobo (prim. Mr 5,3-5; 9,17-18.20 ...). Pojav obsedenosti je edini primer eksplicitnega vdora demonskih sil v človeka. Druge bolezni niso pripisane demonom, kljub temu da imajo karakter satanovega kraljestva (prim. Lk 13,11.16) in je satan torej na neki način vseeno njihov vzrok. Jezus se bori proti obsedenosti in tudi proti drugim boleznim. On premaguje zle sile, ki bodo dokončno obsojene ob poslednji sodbi. V eksorcizmi se najbolj neposredno pokaže, da se je Božje kraljestvo na zemlji začelo z Jezusom (prim. Mt 12,28; Lk 11,20).

Koncept satana

Starozavezni pogled

Koncept satana (*Satanās, diábolos*) v Stari zavezi je tesno povezan s teološko mislijo o Božji sodbi nad Izraelom. Satan v Stari zavezi namreč prvenstveno predstavlja tožnika pri zakonu. Njegovo mesto je na desni strani obtoženca (prim. Zah 3,1), njegova naloga pa je, da ga toži. Nebeško sodišče je torej analogno z zemeljskim. Satan kot nebeški to-

žitelj je najbolj obširno opisan v Jobovi knjigi, ki prikazuje podobno sliko kot Zah 3,1. Satan deluje po pooblastilu Jahveja ter preizkuša Joba. Zato mu je dana oblast nad boleznijo, naravnimi nesrečami ter drugimi oblikami tegob, ki lahko prizadanejo človeka.

Tudi Izraelovi sovražniki imajo pred Jahvejem vlogo Izraelovega tožnika. Tako se proti Salomonu vzdignejo "satani" (prim. 1 Kr 5,18; 11,14), ki niso preprosto le sovražniki, ampak predstavljajo tudi njegove tožnike v juridičnem smislu. Salomon je namreč grešil, zato se med njegovo vladavino proti njemu vzdignejo njegovi nasprotniki.

Satan bolj kot osebno ime (ker je uporabljeno brez člena) in manj kot funkcija se pojavi v 1 Krn 21,1, kjer satan skuša Davida, naj prešteje Izrael. Avtor tu Jahveja zamenja z imenom satan, saj se mu zdi to bolj primereno. Čeprav satanova skušnjava še vedno spada v Jahvejev načrt, pa je s tem, da je pripisana satanu namesto Jahveju, vzpostavljena večja distanca od Jahveja. Poleg juridične funkcije se satanu začne pripisovati tudi raznovrstno zlo.

Figura satana v starozavezni misli je torej edinstvena. Kot tožnik ali princip destrukcije je popolnoma vključen v načrt odrešenja. Tukaj ni nikakršnega dualizma, ampak je satan del nebes in njihovega sodišča.

Kasnejše judovstvo

Starozavezno idejo satana je kasnejši razvoj judovske misli povezal z zelo različnimi neodvisnimi idejami. Med babilonskim izgnanstvom in po njem se čuti tudi vpliv kozmološkega dualizma perzijskega zoroastrizma. Satan dobiva nove, drugačne značilnosti. Na kratko bi lahko povzeli, da je satan tisti, ki želi razbiti povezavo med Bogom in Izraelom. Zavaja h grehu, toži pred Bogom in poizkuša preprečiti Božji odrešenijski načrt. Satan torej ni več v službi odrešenja človeka, ampak teži za tem, da bi ga

uničil. V psevdepigrafih je včasih označen le kot uničevalec.

S temi pojmovanji satana se križajo drugačne ideje kasnejšega judovstva, ki so osnovane na legalističnem dojemanju postave. Vloga satana se relativizira, saj je poudarek postavljen na človeško svobodo, da se odloči za dobro ali zlo. Človek lahko z lastnimi močmi premaguje skušnjavca in tožnika satana.

Ker je bila ideja satana v nejasnem položaju, je zato predstavljala dobro osnovo, da se je razvilo pojmovanje o padlem angelu. Satan se je povezal s svetom demonov. Postal je njihov poglavar in oni njegovi podložniki.

Koncept Beliala (satana) v kumranskih spisih

Prav posebno ter najbolj konsistentno sliko o satanu, ki ima sicer drugačno ime, nam dajejo kumranski spisi, besedila stroge esenske skupnosti, ki je imela čisto specifične značilnosti. Kumanski pogled na svet je izrazito dualističen. V svetu vlada nenehna borba med lučjo in temo. Princ teme se imenuje Belial in je edina avtonomna sila zla. Vendar pa tudi Belial sam ni prvotni izvir, ampak je tudi njega ustvaril Bog. Bog je ustvaril vse, pravične in nepravične. Svet in ljudje so pod Belialovo močjo. Toda vse ni tako črnogledno in brezupno. Bog iz te mase ljudi pokliče pravične. Belial se sicer nenehno bori proti Božjim izbrancem, toda le-te varuje princ luči. V zadnji bitki bo prišel Belialov konec. Bog bo ustvaril nekaj novega, nov raj, in ljudje bodo živeli z angeli.

Koncept satana v Novi zavezi

Satan je v Novi zavezi postavljen v nasprotje z Bogom. Je gospodar tega sveta (prim. Lk 4,6; 2 Kor 4,4). Satan ima na tem svetu prvenstveno oblast nad ljudmi (prim. Mr 3,27), neodrešeni ljudje so pod njegovim gospodvom (prim. Apd 26,18; Kol 1,13). Njegova uničevalna moč se manifestira v vsakovrst-

nih nadlogah (prim. Lk 13,11.16; 1 Kor 5,5; 2 Kor 12,7). Najbolj očitno se njegov vpliv kaže, ko njegovi služabniki, demoni, posedejo človeka, da bi mu škodovali tako duševno kot telesno (glej 3.3). Satan in demoni so v ozadju vsega poganškega in magije (prim. Apd 13,10). Tako kot v Stari zavezi je tudi v Novi zavezi satan tožnik (prim. Raz 12,10).

Kristus prinese Božje kraljestvo in z njim se satanovo kraljevanje konča. Po njem je satan vržen iz nebes (prim. Raz 12; [Lk 10,18; Jn 12,31]). Sedaj je vsa sodba pridržana Kristusu, saj satan do nje nima več pravice. Toda satan ima še malo časa na zemlji (prim. Raz 12,12). Bori se proti Božjemu kraljestvu in nastopa v odločilnih točkah Jezusovega življenja (prim. Mt 4,1; Lk 22,13). Zgodnja krščanska skupnost opozarja pred satanom, proti kateremu se je potrebno boriti (prim. 1 Kor 7,5; 2 Kor 2,11.12.14; Ef 4,27.6,11; 1 Tim 5,15; 1 Pt 5,8 ...). Toda Gospod jih obvaruje pred njim (prim. 2 Tes 3,3). V zadnjih dneh bo satan poklical Antikrista, da mu služi. Antikrist bo prevladal (prim. 2 Tes 2,9; Raz 13,2). Satan bo nato zvezan za tisoč let, zopet spuščen za svoj zadnji napad ter dokončno obsojen.

Krščanska skupnost ima Božje zagotovilo, ki ga nobena satanova dejavnost ne more uničiti. Satan lahko stori veliko hudega (prim. 1 Tes 2,18; 1 Tim 5,15), toda skupnost je v veri rešena njegove moči. Satanu njegovo delovanje omogoča Bog, zato je razumljeno kot del Božjega odrešenjskega načrta (prim. 1 Kor 5,5; 2 Kor 12,7).

Zaključek

S teh hitrim preletom skozi razvoj pojmovanja demonov in satana v judovski misli in Novi zavezi smo pokazali, da se je prikazovanje negativnih sil razvijalo in dojemalo skladno s predstavitvijo podobe o Bogu in človeku ter njunem odnosu. V judovstvu so v različnih obdobjih negativne sile prikazane konsistentno s teološkimi poudarki. Ko je poudarek postav-

ljen zgolj na Izraelov odnos do Boga in na izpolnjevanje njegove volje ali na izpolnjevanje postave, so zle sile izven človeka v ozadju. Ko pa se poudari vidik človekove krhkosti in se pod vplivom drugih kultur začne dojemati človeka bolj pod vplivom zunanjih negativnih sil, demoni in satan stopijo v ospredje. V Novi zavezi je priznan vpliv satanovega kraljestva v tem svetu, ki pa je z Jezusom doživel svoj konec. Vendar pa je kljub napadom in zavaženjem "močnega", satana, in njegovih podložnikov, demonov, človek vseeno svoboden, da se temu upre in se namesto tega odloči za Božje kraljestvo na zemlji.

Literatura:

- Buttrick G. A., Kepler T. S., Knox J., May H. G., Terrien S., Bucke E. S.: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Nashville: Abingdon, 1962.
- Freedman D. N., Herion G. A., Graf D. F., Pleins J. D., Beck A. B.: *The Anchor Bible Dictionary (volume 2)*. New York: Doubleday, 1992.
- Friedrich G.: *Theological dictionary of the New Testament (volume 7)*. Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1971.
- Kittel Gerhard: *Theological dictionary of the New Testament (volume 2)*. Grand Rapids: WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1964.

1. Prim. G. Kittel, *Theological dictionary of the New Testament (volume 2)*, Grand Rapids, WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1964, 1-20 in 70-81; G. Friedrich *Theological dictionary of the New Testament (volume 7)*, Grand Rapids, WM. B. Eerdmans Publishing Company, 1971, 151-65.
2. Prim. D. N. Freedman, G. A. Herion, D. F. Graf, J. D. Pleins, A. B. Beck, *The Anchor Bible Dictionary (volume 2)*, New York, Doubleday, 1992, 139.
3. Prim. G. A. Buttrick, T. S. Kepler, J. Knox, H. G. May, S. Terrien, E. S. Bucke, *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Nashville, Abingdon, 1962, 818-19.
4. Termin *daimonion* je bolj specifičen termin od splošne označbe *daimôn*, ki jo lahko razlagamo zelo široko.
5. Psevdepigrafi so številni izvenkanonični teksti, ki nikoli niso bili del grške in latinske biblije, vendar so kljub temu imeli močan vpliv.